

ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ: ‘ΟΙΚΟΤΟΠΟΙ’ ΣΕ ΜΕΤΑΒΑΣΗ. ΜΙΑ ΟΛΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΣΤΙΚΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ / ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

Κατραούζου Δήμητρα

*Δρ. Αρχιτέκτων Μηχανικός Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Σχολή Αρχιτεκτόνων
M.Sc. Bartlett School, University College London
dkatraouzou@gmail.com*

Περίληψη

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι να διερευνηθούν οι δυνατότητες της ανάδειξης των «πολιτιστικών τοπίων» που αποτελούν τα οικιστικά συγκροτήματα Εργαστηρίων Κεραμικής.

Ειδικότερα, αναλύονται οι προϋποθέσεις ίδρυσης και λειτουργίας των παραδοσιακών εργαστηρίων αγγειοπλαστικής, η σχέση τους με το τοπίο καθώς και η δυναμική τους. Η έρευνα επικεντρώνεται στην μελέτη και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς του οικισμού του Αγίου Στεφάνου, Μανταμάδου-Λέσβου, που αποτελεί και την υπό διερεύνηση περιοχή, σε συνάρτηση με το ευρύτερο πεδίο επιρροής του, ως κέντρο παραγωγής και πόλος αειφόρου ανάπτυξης.

Μεθοδολογικά, η παρούσα αξιολόγηση προέκυψε μέσω επιτόπιας έρευνας, διεξαγωγής συνεντεύξεων και εκπόνηση πλήρους αρχιτεκτονικής μελέτης της συνολικής δομής του οικισμού καθώς και των επί μέρους κτισμάτων του. Επιπλέον, αναλύθηκε το αρχιτεκτονικό σύνολο ως προς την λειτουργία του και την ιδιαιτερότητα του χαρακτήρα του, αναφορικά με τις παραγωγικές δραστηριότητες των αγγειοπλαστών και την ένταξή του στο τοπίο.

Βασικό συμπέρασμα της παρούσας εργασίας είναι ότι, μέσω κριτικής ανάλυσης σε συνάρτηση με τον αρχιτεκτονικό και αστικό σχεδιασμό, την προώθηση της τέχνης και της χειροτεχνίας, και αξιοποιώντας επιπλέον την καινοτομία των σύγχρονων προκλήσεων, μπορούν οι ‘οικισμοί Αγγειοπλαστικής’ να αναζωογονηθούν και να διαμορφωθούν σε βιώσιμους και ανθεκτικούς ‘οικότοπους’ για τις μελλοντικές γενιές.

***Λέξεις κλειδιά:** Πολιτιστικό τοπίο, εργαστήρια κεραμικής, βιωσιμότητα, καινοτομία*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις μέρες μας, ο υπερτουρισμός, η υπερδόμηση καθώς και η κλιματική αλλαγή απειλούν την ταυτότητα των ελληνικών περιοχών, οι οποίες αλλάζουν με ιλιγγιώδεις ρυθμούς. Αντίστοιχα, τα κέντρα Αγγειοπλαστικής που άλλοτε άνθιζαν στον νησιωτικό χώρο του Αιγαίου τείνουν προς πλήρη αφανισμό. Αυτό έχει σαν συνέπεια να εγκαταλείπονται όχι μόνον οι κτιριακές τους υποδομές αλλά και η παραδοσιακή τέχνη της Κεραμικής. Τοιουτοτρόπως, κινδυνεύει να εξαφανιστεί ολόκληρο το πολιτιστικό τους περιβάλλον που περιλαμβάνει τόσο την ‘υλική’ όσο και την ‘άυλη’ πολιτιστική τους κληρονομιά. Ανατρέχοντας στους ορισμούς, ως ‘πολιτιστικό περιβάλλον’ ορίζεται το σύνολο των υλικών και πνευματικών δημιουργημάτων του ανθρώπου, σε μια ορισμένη χώρα ή σε μια ορισμένη εποχή, περιλαμβάνοντας αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία (αρχαία και νεότερα), κινητά και ακίνητα. Ειδικότερα, η άυλη πολιτιστική κληρονομιά, εκφράζεται με αναπαραστάσεις, ήθη και έθιμα, γνώσεις και τεχνικές, περιλαμβάνοντας επίσης τα αντικείμενα, εργαλεία και χειροτεχνήματα καθώς και πολιτιστικούς χώρους με τις κοινότητες που συνδέονται με αυτές, αφού οι ομάδες των ατόμων τους αποτελούν επίσης μέρος αυτής της πολιτιστικής κληρονομιάς. Κατά συνέπεια, η

Κεραμική τέχνη και κυρίως η αγγειοπλαστική, που κάποτε αφορούσε αποκλειστικά την χρηστική παραγωγή και οδηγούσε στους δρόμους του εμπορίου, σήμερα προτείνεται να ξαναζωντανέψει ως πρότυπο βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, προσφέροντας αξία όχι μόνον στους επισκέπτες αλλά κυρίως στην τοπική κοινωνία, ως τόπος διαχρονικής σημασίας.

Οι περιοχές με κεραμική δραστηριότητα στον ελλαδικό χώρο, ειδικότερα από τις αρχές του 19^{ου} έως και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, ανάλογα με τον αριθμό των εργαστηρίων και το μέγεθος της παραγωγής τους, είναι είτε μεμονωμένα αυτόνομα εργαστήρια εκτός ή εντός των πόλεων με μικρή παραγωγή, καλύπτοντας μόνο τοπικές ανάγκες, είτε πόλεις και οικισμοί οι οποίες εξελίχθηκαν σε σημαντικά Κέντρα Αγγειοπλαστικής παραγωγής, με μεγάλο αριθμό εργαστηρίων και υψηλή παραγωγικότητα που κάλυπτε την ζήτηση και σε υπερτοπικό επίπεδο. Τέτοια κέντρα ήταν π.χ. η Σίφνος, ο Θρασανός, το Κεντρί και οι Μαργαρίτες στην Κρήτη, η περιοχή του Μανταμάδου και η Αγιάσος στη Λέσβο, το Βαθύ και ο Μεσαγρός στην Αίγινα, το Μαρούσι στην Αττική και άλλα. Πολλά από τα αγγειοπλαστικά κέντρα εξειδικεύτηκαν στην κατασκευή υδροφόρων αγγείων, για τα οποία μάλιστα απέκτησαν ιδιαίτερη φήμη, όπως η Αίγινα για τα *κανάτια* της, το Κεντρί της Κρήτης για τα *σταμνιά* του και η περιοχή του Μανταμάδου της Λέσβου για τα *κουμάρια* της (εξ' ου και *κ'μαράδες*). Η αγγειοπλαστική δραστηριότητα στη Λέσβο, τουλάχιστον κατά τους τελευταίους δύο μισούς αιώνες, εντάσσεται στις πιο σημαντικές σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο. Παρότι ορισμένες περιοχές επηρεάστηκαν και από την κεραμική άλλων τόπων, όπως π.χ. της Μ. Ασίας, της Ιταλίας κ.α., τα εργαστήρια της περιοχής του Μανταμάδου διατήρησαν περισσότερο από τα υπόλοιπα της Λέσβου τα χαρακτηριστικά της τοπικής παράδοσης. Ειδικότερα, ο *‘Οικισμός Αγγειοπλαστών’* *‘Αγίου Στεφάνου’* στην περιοχή Μανταμάδου Λέσβου, είναι ένα σπάνιο δείγμα περίπτωσης που η πολιτιστική του σημασία προκύπτει από πολλές επιμέρους αξίες.

Ο οικισμός αντανάκλα καταρχήν την ιστορία του Μανταμάδου αλλά και ολόκληρης της νήσου, έχοντας συνδέσει άμεσα την ίδρυσή του με τις αλλαγές και την οικονομία του νησιού στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, στην πόλη του Μανταμάδου. Συγκεκριμένα, ο οικισμός Αγίου Στεφάνου αποτελούσε μέρος του πιο σπουδαίου παραγωγικού κέντρου αγγειοπλαστικής της νήσου, ενώ το ίδιο ήταν ένα σπουδαίο αυτόνομο κέντρο παραγωγής. Επιπλέον, είναι ένα από τα λίγα μέρη στην Ελλάδα όπου η παραδοσιακή τέχνη ζει και λειτουργεί μέχρι σήμερα (έτος 2026), με τον ίδιο ακριβώς παραδοσιακό τρόπο. Μπορεί η παράδοση της Κεραμικής Τέχνης να συνεχίζεται επίσης και σε κάποια άλλα μέρη της Ελλάδας, όπως λ.χ. στην Αίγινα (οικισμός Μεσαγρός), στην Κρήτη (οικισμός Μαργαρίτες) και στη Σίφνο, όμως ό,τι επιβίωσε εκεί ήταν κεραμικά εργαστήρια ως *‘μονάδες’* και όχι ως *‘σύνολο’*. Αυτό που διαφοροποιεί κατά πολύ τον Οικισμό του Αγίου Στεφάνου από άλλους, είναι ότι δημιουργήθηκε ως κατεξοχήν *‘Οικισμός αγγειοπλαστών’* και όχι ως ενσωματωμένο τμήμα ενός ήδη υπάρχοντος οικισμού. Η ενδιαφέρουσα πρωτοτυπία του οικισμού αναφορικά με την δημιουργία του είναι πως συνδυάστηκε επίσης με την προσωρινή διαμονή κατά τους θερινούς μήνες, γεγονός που γενικότερα στη Λέσβο συνδέεται και με τη συνήθεια των κατοίκων να μεταφέρονται και να δημιουργούν εποχικούς οικισμούς, λόγω της εποχικής φύσης των αγροτικών δραστηριοτήτων των κατοίκων (π.χ. το Πλωμαρίτικο αγροτικό κτίσμα *‘ντάμι’*, τον χειμώνα για το μάζεμα της ελιάς ή το καλοκαίρι των σταφυλιών). Από τα παραπάνω προκύπτει η ιστορική και εν γένει πολιτιστική σημασία του Αγίου Στεφάνου ως περίπτωση *‘Οικισμού Αγγειοπλαστών’*, που παραμένει μέχρι σήμερα ζωντανός και μοναδικός του είδους, όχι μόνο στην περιφέρεια της Λέσβου, αλλά και σε ολόκληρο το Βορειοανατολικό Αιγαίο.

Καθώς οι *Οικισμοί Αγγειοπλαστικής* αποτελούν σπάνιες και χαρακτηριστικές σύνθετες περιπτώσεις ανώνυμης αρχιτεκτονικής ως έκφραση του περιβάλλοντος χώρου, του τρόπου ζωής, της οικονομίας και της οικιστικής μορφής, επιλέχθηκε ο συγκεκριμένος οικισμός ως αντιπροσωπευτική περίπτωση μελέτης για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας. Επιπλέον, στην

παρούσα εργασία μέσω της μελέτης του σπουδαίου αυτού δείγματος πολιτιστικής κληρονομιάς που αξίζει να διατηρηθεί, θα διερευνηθούν αντίστοιχα τα ανάλογα «πολιτιστικά τοπία» που αποτελούν οι 'Οικισμοί Εργαστηρίων Αγγειοπλαστικής', καθώς και οι δυνατότητες της ανάδειξής τους. Απώτερος σκοπός είναι η προστασία και η αναβίωσή τους σε σχέση αφενός, με τα κτιριακά τους κελύφη και την δομή τους, αφετέρου, με την ενδυνάμωση και ανάπτυξη των ανθρώπινων σχέσεων και δραστηριοτήτων που σχετίζονται με αυτές. Ευελπιστούμε ώστε η έρευνα αυτή να αποτελέσει ένα πρότυπο μελέτης και μεθοδολογίας και για άλλες περιπτώσεις.

Η Έρευνα. Μελέτη Περίπτωσης - Παρουσίαση των ευρημάτων και Προτάσεις

ΕΡΕΥΝΑ- ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Αντικείμενο της παρούσας έρευνας είναι η αποκωδικοποίηση της ιδιαίτερης και μοναδικής ταυτότητας του οικισμού αγγειοπλαστών του Αγ. Στεφάνου Μανταμάδου και η σημασία της προστασίας και προβολής της πολιτιστικής του κληρονομιάς ως παράμετρος αιφόρου ανάπτυξης. Εξάλλου, η διαφύλαξη και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς των μνημείων αυτών σχετίζεται και με την προβολή και ανάδειξη της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς και επομένως συνδέεται και με την τοπική ανάπτυξη και την βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων. Η μελέτη αρχικά επικεντρώθηκε κυρίως στα θέματα της δομής του οικισμού και της κατασκευαστικής μορφής και λειτουργίας των συγκροτημάτων. Δεν περιορίστηκε απλά σε μια καταγραφή του κτιριακού αποθέματος, αλλά προχώρησε στην πλήρη αρχιτεκτονική αποτύπωση των υφιστάμενων αυθεντικών κτιριακών εγκαταστάσεων και στην σχεδιαστική απόδοση τους και στην αναγνώριση της συνολικής αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας του οικισμού με σκοπό την προστασία του. Συγκεκριμένα σε πρώτη φάση έγινε βιβλιογραφική έρευνα, και η αρχιτεκτονική αποτύπωση των χαρακτηρισμένων ως διατηρητέων κτισμάτων του και στην συνέχεια η ανάλυση του ιδιαίτερου χαρακτήρα τους. Σε δεύτερη φάση ακολούθησε ο εντοπισμός και η διερεύνηση προβλημάτων του Οικισμού όπως: Προβλήματα σχετικά με την διατήρηση της αρχιτεκτονικής του φυσιογνωμίας αναφορικά και με την σχέση του με το τοπίο, Προβλήματα υποδομών και Κοινωνικοοικονομικά προβλήματα. Διερευνήθηκαν επιπλέον θέματα αναφορικά με το επάγγελμα των αγγειοπλαστών και την άσκηση της παραδοσιακής τέχνης της αγγειοπλαστικής, την παραγωγή και την διοχέτευσή της στις αγορές και γενικά τον τρόπο ζωής τους καθώς και την συλλογικότητα. Στην Τρίτη φάση ακολουθεί μια σειρά προτάσεων στο πλαίσιο μιας ευρύτερης στρατηγικής προστασίας και ανάδειξης του οικισμού. Στόχος η ανάδειξη της αρχιτεκτονικής του φυσιογνωμίας αλλά και η οικονομική του βιωσιμότητα με εξεύρεση κινήτρων και πολιτιστικών διασυνδέσεων - τοπικών και υπερτοπικών - και με βασικό άξονα την Αγγειοπλαστική Τέχνη και τα σύγχρονα μέσα για την ευρύτερη ανάπτυξη του τόπου.

Παρουσίαση του Οικισμού Αγίου Στεφάνου: Αναγνώριση της φυσιογνωμίας του Οικισμού αναφορικά με την Αρχιτεκτονική, την Παραδοσιακή Τέχνη και το Τοπίο

Αφορμή για την πρώτη επαφή μου με τον οικισμό Αγ. Στεφάνου, που οδήγησε στην συνέχεια και στην ανακάλυψη της ανεκτίμητης αξίας του, ήταν η ανταπόκριση στην έκκληση του Δήμου Μανταμάδου, για την διάσωση του Αγίου Στεφάνου. Η συνεργασία και η επαφή με τον δήμο ακολούθησε διαδοχικά στάδια σε βάθος χρόνου. Από την αρχική ανάθεση σχετικού έργου αρχιτεκτονικής μελέτης του οικισμού από τον Δήμο Μανταμάδου μέχρι την συμβουλευτική συμμετοχή μου με εισηγήσεις σε συνέδρια και εκδηλώσεις, τοπικού και

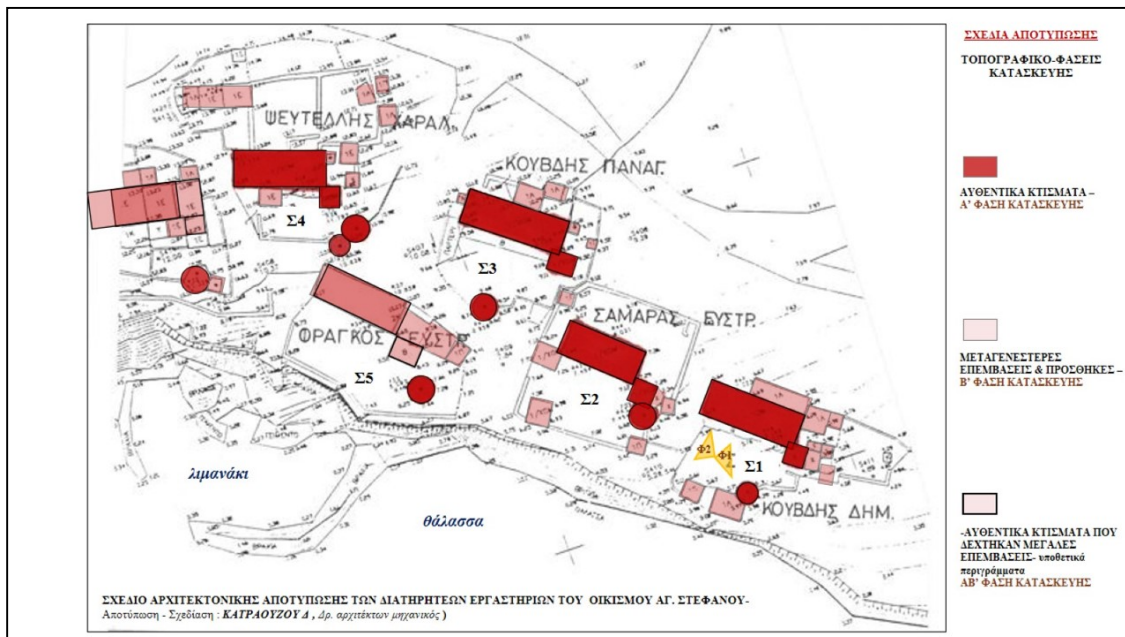
υπερτοπικού χαρακτήρα (με δημοσίευση στον τοπικό τύπο, συνέντευξη σε τοπικό ραδιοφωνικό σταθμό κ.α.) και με την παρουσίαση αυτή ως επικαιροποίηση όλων.

Είναι γεγονός ότι ο συγκεκριμένος οικισμός εξακολουθεί μέχρι σήμερα να παραμένει όχι απλά υποτιμημένος από πλευράς τουριστικής προβολής, αλλά σχεδόν άγνωστος, καθώς αναφέρεται σε ελάχιστους ενημερωτικούς οδηγούς και χάρτες. Σήμερα, η πρόσβαση στον οικισμό του Αγ. Στεφάνου γίνεται οδικώς, μέσω του υπάρχοντος οδικού άξονα που συνδέει την πόλη της Μυτιλήνης με το Μανταμάδο, συνεχίζοντας μόλις 4 χλμ. έξω από την πόλη του Μανταμάδου, στο Β.Α. τμήμα του νησιού, σε παραλιακή τοποθεσία. Φθάνοντας εκεί ανακαλύπτουμε μονομιάς το μοναδικής ομορφιάς φυσικό τοπίο της παραλιακής τοποθεσίας στην οποία βρίσκεται χτισμένος. Πάνω σε ύψωμα μιας λωρίδας ξηράς που εισχωρεί στη θάλασσα και που στην προέκτασή της καταλήγει βραχώδης, ξεχωρίζουν οι πέτρινοι όγκοι των κτισμάτων των εργαστηρίων, με το εντυπωσιακά μικρό φυσικό λιμανάκι από κάτω. Η εικόνα θυμίζει περισσότερο σκηνή από παλιά καρτ ποστάλ, ενώ τα κτίσματα μοιάζουν να γίνονται ένα με το τοπίο, τουλάχιστον όταν τα πρωτοαντίκρισα πριν πολλά έτη.

Φωτ.1 Άποψη του οικισμού Αγγειοπλαστών Αγίου Στεφάνου Μανταμάδου Λέσβου (1999)

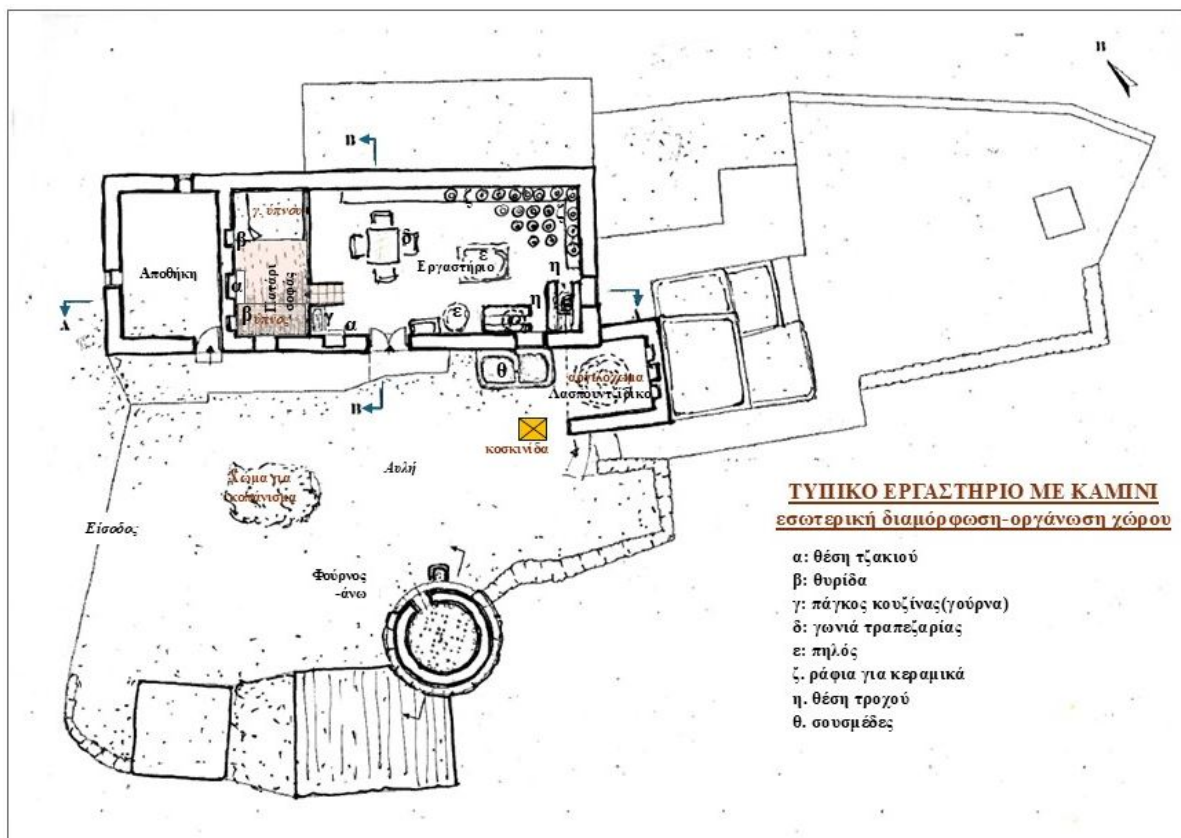
Ο οικισμός διατηρεί ακόμη τα περισσότερα από τα εργαστήρια και τους φούρνους του αυθεντικά, παρά τις διάφορες μεταγενέστερες επεμβάσεις και προσθήκες. Συγκεκριμένα, από τα 6 συγκροτήματα που συνολικά τον συγκροτούν, έχουν ήδη χαρακτηριστεί ως διατηρητέα από το ΥΠΠΟ, τα πλέον αυθεντικά κτίσματα εργαστηρίων κεραμικής και των φούρνων τους, (ήδη από το 1996 με την υπ' αρ. 37053/18- 10-1996 απόφαση). Αυτά αποτυπώθηκαν στην προαναφερθείσα μελέτη (Σχ.1) και αφορούν τα συγκροτήματα (Σ1, Σ2, Σ3, Σ4, Σ5- φούρνος).

Σχ.1. Σχέδιο Αρχιτεκτονικής Μελέτης-Αποτύπωσης των αυθεντικών κτισμάτων εργαστηρίων & των φούρνων στον Οικισμό Αγίου Στεφάνου- Μανταμάδου Λέσβου.

Από την επιτόπια αυτοψία, πλήρη καταγραφή και αρχιτεκτονική αποτύπωση των διατηρητέων εργαστηρίων κεραμικής του και των φούρνων τους, προκύπτει ότι ακόμη και σήμερα, τα τέσσερα (4) από τα έξι (6) συνολικά συγκροτήματα διατηρούν, σε γενικές γραμμές, τον αρχιτεκτονικό τους χαρακτήρα. Αναλυτικότερα, από το έργο μελέτης προκύπτει πως τα αυθεντικά συγκροτήματα που αποτελούν τον οικισμό παρουσιάζουν γενικά την ίδια βασική δομή, η οποία αναπτύσσεται με πυρήνα μία κεντρική αυλή, με νότιο προσανατολισμό και θέα προς τη θάλασσα. Μέσα από την αυλή γίνεται η πρόσβαση στα τρία βασικά κτίσματα που είναι σε άμεση λειτουργικά σχέση μαζί της, ως εξής:

1. Το *εργαστήριο* ή “*καμίνι*”: αποτελούσε τον κυρίαρχο όγκο του συγκροτήματος, κατά κανόνα δωματοσκέπαστο με τη μεγάλη του πλευρά προσανατολισμένη στο νοτιά και θέα προς την αυλή και τη θάλασσα, συμπεριλαμβανόμενης και της αποθήκης για τη φύλαξη και στέγνωμα κεραμικών, 2. Το “*λασποντζίδικο*”: ήταν ένας υπόστεγος ορθογώνιος χώρος, μικρού ύψους, ανοιχτός στη μικρή του πλευρά, εφραπτόμενος στη μια μακρά πλευρά του εργαστηρίου και προοριζόταν για προετοιμασία του πηλού και 3. Ο *κεραμικός κλίβανος* ή “*φούρνος*” για την όπτηση των κεραμικών. Αντιστοιχούσε συνήθως ένας σε κάθε συγκρότημα, με χαρακτηριστικό κυλινδρικό όγκο, με μια συνήθως βαθμίδα και αισθητό ύψος, αναπτυσσόμενο σε δύο διαφορετικές στάθμες του περιβάλλοντος χώρου.

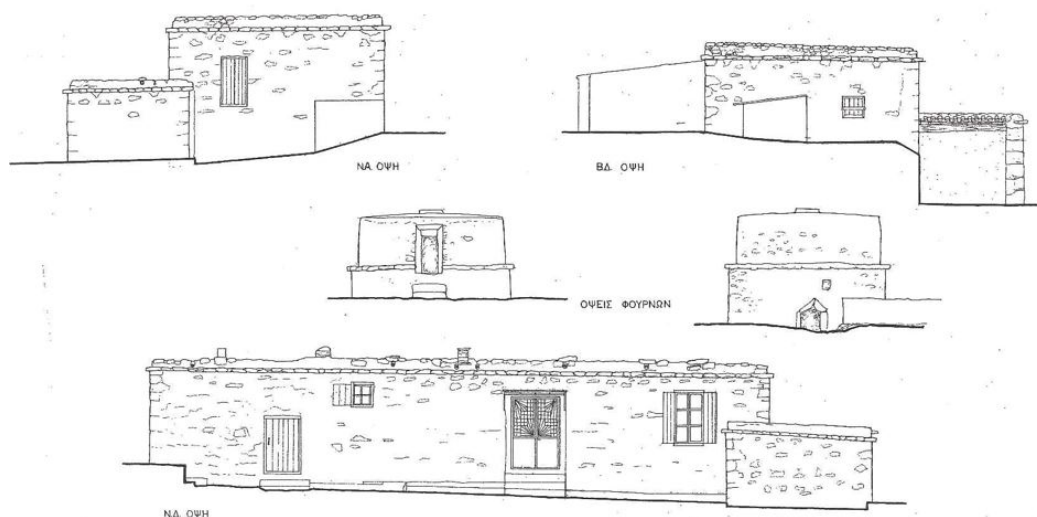

Σχ.2. Σχέδιο Κάτοψης τυπικού εργαστηρίου με κλίβανο (Σ1)

Αποτύπωση- σχεδίαση: Κατραούζου Δήμητρα - Δρ. αρχιτέκτων μηχανικός

Εσωτερικά, ο χώρος των καμινιών-εργαστηρίων χωρίζεται σε δύο διακριτά μέρη: το κυρίως εργαστήριο και την αποθήκη δίπλα, χωρίς μεταξύ τους επικοινωνία. Οι δύο διαφορετικές τους εισόδους ευρίσκονται στην ίδια επιμήκη όψη που βλέπει προς την αυλή, μια είσοδος για το εργαστήριο και μια για την αποθήκη (Σχ. 2). Τυπολογικά, κυριαρχεί ο βασικός μονολιθικός όγκος του εργαστηρίου. Είναι μονόχωρος, ορθογώνιος και παραλληλεπίπεδος με δώμα, και αντιπροσωπεύει τον παλιότερο τοπικό τύπο κτιρίου των αγροτικών σπιτιών της Λέσβου και όλων των νησιών του Αιγαίου, σχετιζόμενος με τη φτώχεια του πληθυσμού και τη λιτότητα και οικονομία των υλικών και τεχνικών κατασκευής. Χαρακτηριστικά, αυτός ο τύπος θεωρείται “αρχέτυπο” στην εξέλιξη της τυπολογίας της κατοικίας για τους επόμενους αιώνες. Στον Αγ. Στέφανο, όλα τα αυθεντικά εργαστήρια έχουν επίπεδες στέγες, πλην ενός (το Σ2 έχει ξύλινη δίκλινη στέγη). Αντίστοιχοι τύποι σπιτιών δύσκολα μπορεί να βρεθούν στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και στη Λέσβο ιδιαίτερα. “Βελτιωμένος τύπος των σπιτιών με δώμα διατηρήθηκε” μέχρι κάποια εποχή, όπως αναφέρεται στη βιβλιογραφία σε κάποια χωριά (όπως η Κλειού, Κάπη και Γέλια). Σήμερα, ο τύπος αυτός έχει σχεδόν εξαφανιστεί, με εξαίρεση τα παλιά εργαστήρια στο Μανταμάδο. Ακόμη και σ’ αυτά πολλές φορές τα δώματα έχουν αντικατασταθεί με νέα από μπετόν. Αναφορικά με την μορφολογία και το είδος των υλικών, τα κτίρια των εργαστηρίων όπως και των φούρνων είναι οικοδομημένα από ντόπια γκριζοκόκκινη πέτρα, ενώ οι όψεις τους διαθέτουν λίγα και μικρά ανοίγματα, με αποτέλεσμα η μάζα να κυριαρχεί στο σύνολο. Έτσι, στην συνολική εικόνα του οικισμού από την θάλασσα, κυριαρχούν οι συμπαγείς πέτρινοι δωματοσκεσκεπαστοι όγκοι των εργαστηρίων και οι κυλινδρικοί όγκοι των φούρνων τους. Όμως, το υφιστάμενο διάωρο κτίριο του

συγκροτήματος (Σ5), το οποίο (ήδη από το 1999) απέκτησε την προσθήκη ορόφου, πιθανότατα για χρήση κατοικίας ή ενοικιαζόμενων δωματίων και λόγω της κεντροβαρικής του θέσης στο σύνολο, διαταράσσει έντονα την γενική φυσιογνωμία του οικισμού από ογκοπλαστικής και αισθητικής πλευράς το σύνολο. Επίσης, το κτίριο του (Σ6) που έχει υποστεί ολική αλλαγή και προσθήκη μεταλλικής στέγης αλλά λόγω της θέσης του στην άκρη του οικισμού και του πιο χαμηλού του ύψους από το προηγούμενο, επηρεάζει λιγότερο αρνητικά. Τα κτίσματα των εργαστηρίων παλαιότερα ασβεστώνονταν μόνο προς την μία όψη τους, που έβλεπε στην αυλή, ενώ τα αρχικά κουφώματα των κτισμάτων των εργαστηρίων ήταν όλα ξύλινα. Σήμερα με διαδοχικές επεμβάσεις μερικά απ' αυτά αντικαταστάθηκαν από μεταλλικά ή αλουμινίου. Επιπλέον, έχουν προστεθεί μεταλλικά στέγαστρα ή και διάφορες άλλου τύπου προσθήκες που δημιουργήθηκαν κυρίως για λειτουργικούς λόγους (όπως w.c.). Ευτυχώς, οι μεταγενέστερες προσθήκες έγιναν κυρίως προς την πίσω πλευρά των κτιρίων ώστε δεν αναιρούν πλήρως τον χαρακτήρα τους.

Πίνακας Σχεδίων 3. Ώψεις συγκροτήματος αυθεντικού εργαστηρίου με λασπουντζίδικο και κλίβανο. Αποτύπωση- σχεδίαση: Κατραούζου Δήμητρα - Δρ. αρχιτέκτων μηχανικός

Ειδικότερα, η ίδρυση ενός Παραδοσιακού εργαστηρίου κεραμικής, εκτός από την κτιριακή υποδομή είναι απαραίτητο να βρίσκεται κοντά στις πηγές των πρώτων υλών για την εύκολη εξόρυξη και μεταφορά τους. Τα κύρια στοιχεία που απαιτούνται είναι (το ειδικό χώμα-αργιλόχωμα, το νερό, τα ξύλα ή θάμνοι για καύσιμη ύλη και ο αέρας) όλα στοιχεία του τόπου. Επιπλέον, η διαδικασία της κατασκευής των κεραμικών αντικειμένων ακολουθεί την ροή μιας σειράς αλυσιδωτών πράξεων και πάλι συνυφασμένες με τον τόπο. Οι περισσότερες εργασίες γίνονται στο ύπαιθρο, όπως η εξόρυξη του κοκκινοχώματος και η μεταφορά του με υποζύγια, το άπλωμα στον εξωτερικό χώρο των εργαστηρίων, το 'κοπάνισμα' και μετά το 'κοσκίνισμα' (με την 'κοπανίδα', μια ιδιότυπη ξύλινη κατασκευή). Έξω από το εργαστήριο υπάρχουν ειδικές χτιστές δεξαμενές, οι 'σουσμέδες' για την ανάμιξη του αργιλοχώματος με το νερό και την παρασκευή του πηλού. Βοηθητικοί στεγασμένοι χώροι είναι το 'λασπουντζίδικο' που εξυπηρετεί την αποθήκευση του αργιλοχώματος και το πάτημα και ζύμωμα του πηλού με τα πόδια. Το εργαστήριο είναι ο μόνος κλειστός ορθογώνιος στεγασμένος χώρος, στο εσωτερικό του οποίου κατασκευάζονταν τα πήλινα αντικείμενα στον ποδοκίνητο παραδοσιακό τροχό (συνήθως υπήρχαν 2 τροχοί ανά εργαστήριο). Επίσης, εκεί γίνονταν και ορισμένες από τις εργασίες όπως το στέγνωμα, η διακόσμηση με ζωγραφιές, τα χαράγματα ή στολίδια. Τα γεωμετρικά και φυτικά κοσμήματα κυριαρχούσαν στο θεματολόγιο των

αγγειοπλαστών. Τέλος στον εξωτερικό χώρο της αυλής βρίσκεται ο κλίβανος (φούρνος) για την όπτηση των αγγείων. Το ψήσιμο των κεραμικών αντικειμένων είναι απαραίτητο τελικό στάδιο της κατασκευής τους που αφορά την διαδικασία στερεοποίησης και ανθεκτικότητάς τους. Από κατασκευαστικής άποψης, τα καμίνια είναι πετρόχιστα, κυλινδρικά με δύο θαλάμους και η μορφολογία τους προκύπτει από το γεγονός ότι προορίζονται για χαμηλές θερμοκρασίες (έως 1200° C). Ο πάνω θάλαμος χρησιμεύει για την τοποθέτηση των αγγείων, ενώ ο κάτω, που είναι πάντα υπόγειος, χρησιμεύει για την τοποθέτηση της καύσιμης ύλης. Το δάπεδο που χωρίζει τους δύο θαλάμους είναι διάτρητο για να κυκλοφορεί ο θερμός αέρας. Οι αγγειοπλάστες τοποθετούν οι ίδιοι με προσοχή πρώτα τα μεγαλύτερα αγγεία, συνήθως ανάποδα και στην συνέχεια τα μικρότερα. Το ψήσιμο διαρκεί 4 με 8 ώρες περίπου, ανάλογα με το είδος των αγγείων. Ολοκληρώνεται επιτυχώς όταν βγαίνει λευκός καπνός από το καμίνι ενώ σημαντική είναι κυρίως η εμπειρία του αγγειοπλάστη. Για την εφυάλωση των χρηστικών αντικειμένων υπάρχει επιπλέον ειδικός φούρνος.

Ακολουθώντας την παράδοση και χρησιμοποιώντας τα ίδια παραδοσιακά υλικά του τόπου, τον ίδιο τρόπο, τις τεχνικές και τα εργαλεία που διασώθηκαν, λειτουργώντας ασταμάτητα στο χρόνο, μέσα από έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής, περνούσαν από τον πατέρα στο γιο, από γενιά σε γενιά. Στον Άγιο Στέφανο οι αγγειοπλάστες ήταν όλοι και οι ιδιοκτήτες των εργαστηρίων. Έτσι, πέραν επομένως από την κοινωνική σημασία του οικισμού λόγω της συλλογικότητας αποκαλύπτεται και η συναισθηματική σχέση που ήταν ανεπτυγμένη μεταξύ των αγγειοπλαστών και των εργαστηρίων τους. *Μια σχέση που δεν έχει απλά να κάνει με την ιδιοκτησία αλλά με την ίδια την 'ταυτότητά' τους και καταγράφεται σήμερα ως αξία μιας "άυλης" κληρονομιάς.* Επιπλέον, αυτή η αμεσότητα και συνεχής αλληλεπίδραση μεταξύ **κτίσματος** και **τοπίου** γινόταν στο πλαίσιο μιας **Οικολογικής ισορροπίας**: βασική προϋπόθεση δηλαδή για να διασφαλίζεται η συνέχεια της λειτουργίας παραγωγής ήταν, σαν άγραφος νόμος, ότι έπρεπε να διαφυλάσσονται οι απαραίτητοι φυσικοί πόροι. Κατά συνέπεια **Τόπος, παραδοσιακή Κεραμική Τέχνη και Αρχιτεκτονική** ήταν αλληλεξαρτούμενα προς μία **βιώσιμη ανάπτυξη** και υπό αυτή την έννοια, το 'Παραδοσιακό Εργαστήρι αγγειοπλαστικής' θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένας **'ΟΙΚΟ-ΤΟΠΟΣ'**. Η ενδιαφέρουσα επιπλέον πρωτοτυπία του οικισμού αναφορικά με την δημιουργία του ότι δηλαδή συνδυάστηκε και με την εποχική φύση των αγροτικών δραστηριοτήτων των κατοίκων, καθώς επίσης και με τη συνήθειά τους να μεταφέρονται και να δημιουργούν εποχικούς οικισμούς, εμφανίζεται και στην διαμόρφωση του εσωτερικού χώρων των εργαστηρίων σε κάτοψη, με την κατασκευή του υπερυψωμένου κατά 1,30 μ. ξύλινου παταριού 'σοφάς' από τον κυρίως χώρο του εργαστηρίου και την διαμόρφωσή του σε χώρο ύπνου για όλη την οικογένεια. Η γωνιά ύπνου με το τζάκι στο κέντρο της μικρής πλαϊνής πλευράς, τη γούρνα, τις θυρίδες και τη λιτή επίπλωση, αποκαλύπτουν ακριβώς αυτή την διττή χρήση του χώρου που συνδυάζει την κατοικία (οίκος) με το εργαστήριο, που σε σύνολο συγκροτεί έναν Οικισμό **'ΟΙΚΟ-ΤΟΠΩΝ'**. Κατά συνέπεια: *εάν καταστραφεί ένας κρίκος από την αλυσιδωτή σχέση αλληλεξάρτησης και διάδρασης μεταξύ 'Αγγειοπλαστικής τέχνης, Αρχιτεκτονικής και Τοπίου' η ισορροπία του συστήματος διαταράσσεται οριστικά. Στην περίπτωση δηλαδή διακοπής της κεραμικής παραγωγής τους, τα εργαστήρια πεθαίνουν και μαζί τους όλο το συνολικό **οικοσύστημα**.*

Βασικοί στόχοι σχεδιασμού: Προτάσεις Προστασίας και Ανάδειξης του Οικισμού Αγ. Στεφάνου

Είναι εντυπωσιακό ότι από τα συνολικά σαράντα δύο (42) εργαστήρια που λειτουργούσαν παραθαλάσσια στο ΒΑ τμήμα της Λέσβου- με τον παραδοσιακό τρόπο, κατέληξαν το 1998 να λειτουργούν μόνο τα τρία και όλα μόνο στον Άγιο Στέφανο. Από αυτά, περίπου προ

20ετίας, λειτουργούσαν μόνο τα δύο ενώ σήμερα (εν έτει 2026) πλέον συνεχίζει να είναι ενεργό μόνο ένα, αυτό του Δημήτρη Κουβδής (Σ1) που πέρασε από γενιά σε γενιά. Από την μελέτη, αποκαλύφθηκε ότι ο Οικισμός του Αγίου Στεφάνου αποτελεί πραγματικά ένα μοναδικά αξιόλογο δείγμα Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και Παράδοσης, που κατάφερε να συνδυάσει τη βιοτεχνική παραγωγή κεραμικών με τις αισθητικές, κοινωνικές και τις ιστορικές αξίες στο πλαίσιο μιας ισορροπημένης σχέσης με το φυσικό του περιβάλλον. Απαιτείται όμως να δοθεί έμφαση στα θέματα της διαχείρισης, ώστε να αξιοποιηθεί όσο το δυνατόν καλύτερα το πλούσιο φυσικό, πολιτισμικό, τοπιακό και οικιστικό περιβάλλον του.

Αναλυτικότερα, υπάρχει η **Αρχιτεκτονική Κληρονομιά**, αυτή που πηγάζει από αυτές τις ίδιες τις αρχιτεκτονικές κατασκευές και ως ‘μονάδας’ και ως ‘συνόλου’. Κατά συνέπεια, η προστασία από Αρχιτεκτονικής πλευράς, σημαίνει Αποκατάσταση των επιμέρους υπαρχόντων κτισμάτων, ‘ανά συγκρότημα’, με αξιολόγηση των μεταγενεστέρων επεμβάσεων, ώστε να παραμείνουν όσο το δυνατόν πιο αυθεντικά. Σε γενικές γραμμές τα 4 βασικά κτίσματα εργαστηρίων παραμένουν ακόμη και σήμερα σε καλή κατάσταση. Οποιοσδήποτε όμως αυθαίρετες ή γενικά μη συμβατές επεμβάσεις προτείνεται ότι θα πρέπει να ευπρεπιστούν ή και να αφαιρεθούν ανά συγκρότημα, όπως : αντικατάσταση παραθυρόφυλλων αλουμινίου από ξύλινα ανάλογου τύπου με τα παλαιά και γενικά αντικατάσταση ακατάλληλων υλικών με άλλα συμβατής φιλοσοφίας με τον οικισμό (π.χ. οικολογικά). Να αφαιρεθούν επίσης μεταγενέστερες αυθαίρετες αντιαισθητικές κατασκευές, που αλλοιώνουν ή δεν συνάδουν με την ποιότητα και αισθητική του συνόλου. Με δεδομένο ότι η κήρυξη και προστασία από το ΥΠΠΟ μεμονωμένων κτιρίων των (4) συγκροτημάτων και του φούρνου από το πέμπτο, ως πιο καλοδιατηρημένων και αυθεντικών, δεν εξασφαλίζει πιθανή μελλοντική αλλοίωση των υπολοίπων ακόμη και με προσθήκη ορόφων καθώς και του περιβάλλοντος χώρου. Προς αποφυγήν λοιπόν επιπλέον μελλοντικής καταστροφικής αλλοίωσης του οικισμού, κρίνεται απαραίτητη η κήρυξη ως διατηρητέου ‘ολόκληρου του οικιστικού συνόλου’ του Αγ. Στεφάνου, συμπεριλαμβανομένου του φυσικού και ‘πολιτιστικού του τοπίου’. Εξάλλου, η πλεονεκτική του θέση δίπλα στην θάλασσα, αποπνέει ακόμη και σήμερα ένα τοπίο εξαιρετικής ομορφιάς και ηρεμίας από: τα πέτρινα κτίσματα των λιτών αυστηρών ορθογώνιων όγκων των εργαστηρίων και τις καμπύλες μορφές των κυκλικών όγκων των φούρνων τους, με το γκριζοκόκκινο χρώμα της πέτρας, επάνω στην στεριανή λωρίδα του χωμάτινου τοπίου που ολοκληρώνεται από τους θαλασσοδαρμένους γκριζούς βράχους και τη χαμηλή βλάστηση με το μοναδικό λυγισμένο από τους ανέμους δέντρο, που ξεχωρίζει ως τοπόσημο στην μύτη του ακρωτηρίου. Ένα μοναδικό σκηνικό, όπου η πλούσια αρχιτεκτονική κληρονομιά συνδέεται με την αξιοποίηση τοπικών υλικών που παραπέμπουν στη γεωλογική κληρονομιά και το φυσικό περιβάλλον της Λέσβου. Οι κτιριακές αυτές κατασκευές από πέτρα και ξύλο, μαρτυρούν τον χρόνο και τον μόχθο που αφιέρωσαν γενιές ανθρώπων, ώστε να δημιουργηθεί συνολικά αυτό το αρχιτεκτονημένο τοπίο στο οποίο έζησαν και στέγασαν μοναδικά την τεχνογνωσία της παραδοσιακής κεραμικής τέχνης.

Συνεπώς, η **Προστασία και η ανάδειξη της Αρχιτεκτονικής Φυσιογνωμίας του οικισμού**, απαιτεί προσεκτικό σχεδιασμό με λεπτεπίλεπτους χειρισμούς στο σύνολο. Θεωρούμε επιτακτική την ανάγκη να προστατευτεί τόσο η οικιστική του μορφή και δομή, όσο και το ευρύτερο τοπιακό περιβάλλον στο οποίο ανήκει. Για τον λόγο αυτό προτείνονται έργα ήπιας ανάπλασης με την προοπτική να καταστεί ο οικισμός ευανάγνωστος, ως σημαντικό δείγμα αξιολόγησης πολιτιστικής κληρονομιάς, υλικής και άυλης. Για τον σκοπό αυτό σημαντικό ρόλο παίζουν πολλά άλλα δευτερεύοντα αλλά εξίσου σημαντικά αρχιτεκτονικά στοιχεία, όπως: πεζούλια, προσκτίσματα- όπως το λασπουντζίδικο, ειδικές διαμορφώσεις-γούρνες για ζύμωμα πηλού, πορείες, οπτικές φυγές, είδος βλάστησης, δίκτυα υποδομής κ.λπ. Προτείνονται επιπλέον έργα μικρής κλίμακας επεμβάσεων, αναφορικά με τον

ευπρεπισμό και την προσβασιμότητα του οικισμού από το κοινό. Αυτά μπορούν να είναι : ο καθαρισμός ανεπιθύμητης βλάστησης, η ομαλοποίηση της επιφάνειας των μονοπατιών (π.χ. εξαιτίας βροχοπτώσεων) καθώς και η σταθεροποίηση και η συστηματική συντήρηση της φυσικής τελικής επιφάνειας των υφιστάμενων χωμάτινων μονοπατιών (χαρακτηριστικό είναι ότι δεν υπήρχαν διαμορφωμένοι δρόμοι με την σημερινή έννοια, αλλά υπήρχε η δυνατότητα πρόσβασης). Θα πρέπει επίσης να προβλεφθεί η κατασκευή των απαραίτητων δικτύων υποδομής καθώς και η πρόβλεψη μέριμνας για την αισθητική τους αναβάθμιση και την μελλοντική τους συντήρηση.

Μια δεύτερη σημαντική κατηγορία Πολιτιστικών Αξιών που προσφέρει ο οικισμός του Αγ. Στεφάνου είναι η ίδια η **Βιοτεχνική Κληρονομιά** που έχει να κάνει με την ίδια την αγγειοπλαστική τέχνη και τις τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν από την Παράδοση και έμειναν αναλλοίωτες μέχρι σήμερα στο χρόνο. Έστω και ένα συγκρότημα να εξακολουθεί να λειτουργεί, αποτελεί συνέχεια του χαρακτήρα του. Είναι τουλάχιστον θετικό για το μέλλον του τόπου ότι, μετά από μακροχρόνιες προσπάθειες, το μοναδικό επιζών καμίνι αναγνωρίστηκε, ως μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς και καταχωρήθηκε μόλις πρόσφατα (από το έτος 2024) στον κατάλογο της UNESCO. Θεωρώντας το γεγονός αυτό ως μια σημαντική αρχή, προτείνεται η αναβίωση ολόκληρου του οικισμού ως προορισμός με πολιτιστικά και ιστορικά κίνητρα, στα πλαίσια μιας στρατηγικής βιώσιμης ανάπτυξης του τόπου, που δεν θα αφορά μόνο οικονομικούς πόρους αλλά θα αναδεικνύει την υλική και άυλη τοπιακή του ποιότητα.

Η πρόταση λειτουργίας Οικομουσείου και η χρήση νέων ψηφιακών εφαρμογών

Καθώς λοιπόν έχει γίνει πλέον καθολική συνειδητοποίηση ότι η πολιτιστική κληρονομιά δε θα πρέπει να αρκείται στην εξασφάλιση μιας καλής συντήρησης του μνημείου αλλά θα πρέπει να προσφέρει στην πολιτιστική ανάπτυξη της κοινωνίας, η χρήση του οικισμού του Αγ. Στεφάνου ως **“Οικομουσείο”**, ενός τόσο μοναδικού παραδοσιακού οικισμού, φαίνεται σωστή, ενδιαφέρουσα και πλεονεκτική για την αναβίωσή του. **Απότερος σκοπός της έρευνας για τον επισκέπτη είναι να μην βλέπει απλά έναν χώρο παραγωγής αλλά να βιώνει ταυτόχρονα την ιστορία μέσα στο τοπίο και την καθημερινότητα των σύγχρονων κοινοτήτων.** Συνεπώς, ζητούμενο είναι η οικονομική βιωσιμότητα του οικισμού συνδυάζοντας την οικονομική του αναβάθμιση με την πολιτιστική, πολιτισμική και πολιτική του βιωσιμότητα. Η διαφορά με άλλες περιπτώσεις είναι ότι αυτά είναι νεκρά, ανενεργά ενώ η περίπτωση του Αγ. Στεφάνου διαφοροποιείται καθώς παραμένει ακόμη ενεργός. Για την λειτουργία και την οργάνωση του **‘Οικομουσείου’** σε ευρύτερο πεδίο (Μανταμάδου ή και όλου του νησιού) θα χρειαστεί κατάλληλα εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό καθώς και ειδικός χώρος πληροφόρησης, αναφορικά με την ενημέρωση του Οικομουσείου. Για τον σκοπό αυτό θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί το κτίριο του *Πολυκέντρου Μανταμάδου*, που συνάδει με το συνολικό πνεύμα λόγω της αρχιτεκτονικής του αξίας ως παλαιό αλλά αποκατεστημένο κτίριο και ως μνημείο βιοτεχνικής κληρονομιάς (πρώην ελαιοτριβείο). Θα πρέπει επιπλέον να δημιουργηθούν διαφημιστικά φυλλάδια για τα δρομολόγια επισκεπτών, εγκαταστάσεις καθώς και τοποθέτηση ενημερωτικών πινακίδων για την εξοικείωση των επισκεπτών με την ιστορία, την αρχιτεκτονική και τη χρήση των κτιρίων. Μέσα από την ανάλογη διαφημιστική προβολή το έργο θα προσδώσει αξία και διεθνή αναγνωρισιμότητα στην περιοχή.

Καταρχήν όσον αφορά τους επισκέπτες θα αναδείξει έναν άγνωστο μέχρι σήμερα προορισμό, προσφέροντας πολιτιστικό τουρισμό για όλο τον χρόνο. Αυτό μπορεί να γίνει με τον συσχετισμό της κεραμικής τέχνης με την επιτόπου διεξαγωγή εκπαιδευτικών και άλλων

πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Με την προσέλκυση πολιτιστικών επισκεπτών (και όχι απλά τουριστών) στον τόπο, ικανοποιείται αφενός η επιθυμία του εκδρομέα για μάθηση, παράλληλα με την ψυχαγωγία και την κοινωνική αλληλεπίδραση και αφετέρου με τον δέοντα σεβασμό περιφρουρείται η πολιτιστική κληρονομιά του τόπου. Επιπλέον προτείνεται η ίδρυση **Σχολής Κεραμικής** έξω από τον προστατευόμενο οικισμό, ενώ η πρακτική εφαρμογή των μαθητευομένων καλό θα είναι να γίνεται στον υφιστάμενο οικισμό αγγειοπλαστών, επάνω στην παραδοσιακή τέχνη και τεχνική.

Έτσι, θα εκπαιδευτούν νέοι αγγειοπλάστες, ως διασώστες και συνεχιστές της παραδοσιακής τέχνης και επαγγελματικής δραστηριότητας που χάνεται στις μέρες μας. Μέσω της δημιουργίας ενός ‘συμμετοχικού εργαστηρίου’ των ίδιων των κατοίκων, θα δημιουργηθούν ευκαιρίες επιχειρηματικής δραστηριότητας και απασχόλησης, ενδογενούς ανάπτυξης και επαναφοράς της κοινωνικής οργάνωσης και επαφής. Τέλος, τα παραγόμενα κεραμικά αντικείμενα θα μπορούν να πωλούνται σε **πωλητήριο** του συνεταιρισμού, ενώ με την διοργάνωση εθνικών και διεθνών διαγωνισμών και περιοδικών εκθέσεων κεραμικής θα μπορούν επιλεγμένα να εκτίθενται σε ένα νέο **μόνιμο εκθεσιακό χώρο τέχνης**. Η δημιουργία ενός μικρού μουσείου, που να περιλαμβάνει και εκθετήριο με πωλητήριο, θα ήταν επίσης απαραίτητη. Για τον σκοπό αυτό προτείνεται η προσθήκη νέων κατάλληλων χρήσεων, συμβατών όμως με την φυσιογνωμία του συνόλου, χωρίς οποιαδήποτε προσθήκη νέου κτιρίου που θα είχε αρνητική επέμβαση στον παραδοσιακό οικισμό. Για την αναβάθμιση της εξυπηρέτησης των επισκεπτών που λαμβάνουν μέρος στα σεμινάρια όσο και για την προσωρινή διαμονή των μαθητευομένων π.χ. για τους καλοκαιρινούς μήνες προτείνεται **χώρος φιλοξενίας**. Αυτός θα μπορούσε να στεγαστεί στο ήδη υφιστάμενο διάδρομο κτίριο, (Σ5) το οποίο θα μπορούσε να ενοικιαστεί ή να αγοραστεί από το δήμο, ώστε να είναι εφικτή η εξωτερική αισθητική αναβάθμισή του για την καλύτερη ένταξή του στο σύνολο. Εξάλλου, αξιοποιώντας τις προκλήσεις της εποχής, είναι απαραίτητη **η χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας και των ψηφιακών εφαρμογών** για το άνοιγμα νέων δρόμων προβολής και διάθεσης των παραγόμενων προϊόντων σε ευρύτερο πεδίο αγορών, αυξάνοντας επιπλέον και την αγοραστική τους αξία, με συνέπεια την οικονομική ευμάρεια των αγγειοπλαστών.

Συγκεκριμένα, απαιτείται η δημιουργία ψηφιακής πλατφόρμας και η χρήση των κοινωνικών πολυμέσων με σκοπό την προβολή της παραδοσιακής τέχνης καθώς και την διαφήμιση και πώληση των παραγόμενων ειδών κεραμικής. Η αναβίωση της παραγωγής των χρηστικών αντικειμένων στον οικισμό μπορεί να συσχετιστεί με τα άλλα είδη της ευρύτερης περιοχής, όπως για την συσκευασία άλλων τοπικών προϊόντων (π.χ. γαλακτοκομικών). Η διοργάνωση επίσης ποικίλων πολιτιστικών δράσεων αναφορικά με την τέχνη και την τεχνική (π.χ. εκθέσεων κεραμικής, design κ.α.) θα μπορούσαν να προβληθούν σε υπερτοπικό επίπεδο, αναδεικνύοντας και άλλες πλευρές της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου. Η ανάπτυξη της παραγωγής σε συνδυασμό με άλλες μορφές τουρισμού όπως (θρησκευτικό, εκπαιδευτικό, επιστημονικό, περιηγητικό, αγροτουριστικό, γευσιγνωσίας κ.α.) θα δώσουν την δυνατότητα αλληλεπίδρασης και σε άλλους τομείς (υπηρεσίες, πανηγύρια, δραστηριότητες, γαστρονομία).

Σημαντική θα ήταν επίσης και η συνεργασία του Κέντρου αγγειοπλαστικής με τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα για την αλληλεπίδραση και την ανταλλαγή ιδεών. Συνδυάζοντας επιπλέον, σύγχρονα ψηφιακά εργαλεία και χειρωνακτική δεξιότητα, θα μπορούσε ένα μέρος της παραγωγής πέραν των χρηστικών αντικειμένων, να εξελιχθεί στην δημιουργία ειδών έργων τέχνης (και souvenir) συμβατών με τον τοπικό χαρακτήρα. Στο πλαίσιο τέλος του εναλλακτικού τουρισμού θα μπορούσε η προβολή του συγκεκριμένου τόπου να συνδυαστεί και με αυτήν της ευρύτερης περιοχής του Μανταμάδου, αλλά και της νήσου γενικότερα συνδυάζοντας την ψυχαγωγία με τον ιστορικό, περιβαλλοντικό,

θηρσκευτικό και εν γένει πολιτισμικό τουρισμό, ενώ θα συνέβαλε θετικά η ένταξή του στο πολιτιστικό δίκτυο συγκεκριμένου αναπτυξιακού προγράμματος. Αξίζει να διευκρινίσουμε ότι, για να πετύχουν όλα αυτά, θα πρέπει η Τοπική Κοινότητα και ο εντόπιος πληθυσμός να συμμετέχουν οι ίδιοι στον σχεδιασμό της Διατήρησης και του Τουρισμού. Αυτό θα γίνει όταν πραγματικά αντιληφθούν τη μοναδική αξία του δικού τους Πολιτιστικού Τόπου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Από το θεωρητικό αλλά και το εμπειρικό μέρος της παρούσας εργασίας και με κύρια περιοχή μελέτης τον Οικισμό του Αγίου Στεφάνου προκύπτει ότι οι οικισμοί αγγειοπλαστών μπορούν να αποτελέσουν παράγοντα ανάπτυξης οικονομικού, τουριστικού και εν γένει πολιτιστικού χαρακτήρα. Υποστηρίζεται επίσης ότι, η ανάπτυξη αυτή μπορεί να γίνει τόσο σε τοπικό όσο και σε υπερτοπικό επίπεδο. Καθώς η άυλη κληρονομιά δεν πρέπει να κλείνεται μόνο σε μουσειακούς χώρους, αλλά να βιώνεται σε πραγματικό τόπο, επιχειρήθηκε η πολιτιστική του εν συνόλω αναγέννηση, συμβάλλοντας έτσι αφενός στην αναβίωση της συλλογικότητας των αγγειοπλαστών που κάποτε αποτελούσε συντεχνία και αφετέρου στην προώθηση του σεβασμού της πολιτιστικής πολυμορφίας και της ανθρώπινης δημιουργικότητας. Η επισκεψιμότητα στον οικισμό θα μπορούσε να συνδυαστεί και με άλλους προορισμούς και μορφές τουρισμού, κυρίως με την προσέλκυση εναλλακτικού τουρισμού, με ιδιαίτερο πολιτιστικό ενδιαφέρον συμμετέχοντας στα δρώμενα. Συμπερασματικά, βάσει των προαναφερθέντων προτάσεων ευελπιστούμε οι Οικισμοί Αγγειοπλαστών να επανέλθουν δυναμικά και ανανεωτικά στο προσκήνιο, ώστε οι μικροί αυτοί ‘οικότοποι’ να αποτελέσουν ζωντανούς και ελκυστικούς ‘πυρήνες πολιτισμού’, τοπικής και υπερτοπικής εμβέλειας.

Βιβλιογραφία - Αναφορές

- Αποστόλου Ελ., (1945-1955). “Το παλιό Λεσβιακό σπίτι”. Στο Ελληνικό Λαϊκό Σπίτι, εκδ. ΕΜΠ, Καθ. Μιχελή Π., Αθήνα 1981.
- Γιαννοπούλου Μ. - Δεμέστιχα Σ. (1998). “Τσακλαριά - Τα εργαστήρια αγγειοπλαστικής της περιοχής Μανταμάδου Λέσβου”, Κέντρο Μελέτης Ν. Κεραμεικής, Αθήνα.
- Ζαγορησίου Μ. Γρ. - Γιαννουλέλλης Γ. ν. (1995), “Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική της Λέσβου”, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, Αθήνα.
- Καρατζιτζής Δ., (1997) “Το χωριό του Μανταμάδου”, Μανταμάδο Λέσβου 1996-1997.
- Κατραούζου Δ. (2002). Η Ανάδειξη της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς του Δήμου Μανταμάδου για την προώθηση των εναλλακτικών μορφών Τουρισμού. Πρακτικά επιστημονικού Συνεδρίου: Δ. Μανταμάδου και ΕΜΠ-Εργαστήριο Χωροταξίας και Οικιστικής Ανάπτυξης Τμήμα Αρχιτεκτόνων/με χρηματοδότηση Υπ. Αιγαίου – Πολυκέντρο.
- Μητούλα Ρ. και Καλδής Π. (2018). City Branding και Βιώσιμη Ανάπτυξη. Η περίπτωση των Πολιτιστικών Διαδρομών. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Σιφναίου Ε. (1996), “Λέσβος. Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία (1840 – 1912)”, Δήμος Μυτιλήνης, σελ. 63-82.
- Ψαροπούλου Μ., (1986), “Τελευταίοι τσουκαλάδες του ανατολικού Αιγαίου”, εκδ. ΠΑΙ, Ναύπλιο 1986.
- website: UNESCO & ICOMOS. <https://www.lesvosgeopark.gr/geoparko-lesvou/>

ΠΗΓΕΣ Σχεδίων-Εικόνων

Η φωτογραφία (1) και τα σχέδια (1-3) συντάχθηκαν από την Κατραούζου Δήμητρα (Δρ. αρχιτέκτονα μηχανικό) βάσει του έργου Μελέτης της (1999) για τον Δήμο Μανταμάδου : ‘Αρχιτεκτονική Αποτύπωση των διατηρητέων εργαστηρίων κεραμικής του Αγίου Στεφάνου - Μανταμάδου και των φούρνων τους’.